

QADIMGI YUNON MADANIYATI

Abdullayeva Nilufar¹

Xudoyberdiyeva Marjona²

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

KEYWORDS

Fales, Geraklit, Empedokl,
Demokrat, Afina, Akropol,
Makedoniya, Zevs, Geya, Tartar,
Uran.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Qadimgi Yunon madaniyatining asosiy jihatlari, uning insoniyat taraqqiyotiga qo'shgan hissi va bugungi kunga ta'siri yoritilgan. Qadimgi Yunoniston — fan, falsafa, san'at, adabiyot, me'morchilik va demokratiya sohalarida muhim yutuqlarga erishgan sivilizatsiya bo'lib, u yunon olimlari, faylasuflari va san'atkorlari tomonidan yaratilgan bebaho meros bilan mashhur. Annotatsiyada ayniqsa yunon falsafasi, teatr san'ati, Olimpiya o'yinlari, hamda me'moriy yodgorliklar haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan. Ushbu ish qadimiy madaniyatlar tarixini o'rganayotgan o'quvchilar va tadqiqotchilar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15420007**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kirish. Ilk yunon falsafasi vakillari miletlik Fales, Anaksimandr, Kichik Osiyolik Anaksimond tabiatni, borliqni mohiyatini tushunishga harakat qildilar. Pifagor maktabining vakillari, shuningdek, Geraklit, Empedokl kabi «fiziklar» (fyuzis-tabiat demakdir) tabiatni o'rgandilar. Ular dunyoning asosini qidirdilar, tabiat mohiyatini turlicha izohladilar. Fales dunyoning asosi suv, Anaksimandr apeyron (boshlang'ich ibtido), Geraklit esa olov deb qaradilar. Demokrit (taxminan er. aw. 470-yilda tug'ilgan) borliq to'g'risida gapirib, borliq cheksiz bo'linma atomdan iborat degan fikrni aytdi. U dunyoning sababiy bog'lanishi haqida fikr yuritdi. Platon (er. aw. 427-347-yillar) borliq, abadiy, o'zgarmas, bo'linmas, uni aql bilan bilish mumkin deb hisoblardi. Platon akademiyasida 20 yil ta'lim olgan Arestotel «g'oyalar dunyosi to'g'risida»gi ustozini fikrini tanqid qildi. Borliq Arestotel fikricha jins va tur shaklida mavjud bo'ladi. Bevosida madaniyatning rivojlanishi din bilan bo'g'liq bo'ladi. Din qadimgi yunon afsonalariga ko'ra dastlab Yer (Geya) va Xaos, hayotning boshlanishi (Eros) va yer osti dunyosi (Tartar) bo'lgan. Olimpning bosh xudosi Zevs osmon, chaqmoq hukmdori, Poseydon

yer va dengizni sug'oradigan nartilik xudosi, Ait (Pluton) yer osti dunyosi hukmdori bo'ldi. Zevsning rafiqasi Gera nikoh homiysi bo'lgan. Yunon diniy dunyo qarashi bo'yicha xudolar odamlarga o'xshab azob chekishlari, insoniy his-tuyg'uga ega bo'lishlari mumkin edi. Yunonlarning fikri bo'yicha odamlar va xudolar dunyolari o'rtasida o'tib bo'lmaydigan chegara yo'q edi. Ularni bog'laydigan bo'g'in sifatida xudolar va yerdagi ayollarning aloqasi natijasida tug'ilgan qahramonlar (yarim xudolar) bo'lgan. Misol uchun o'z qahramonliklari uchun xudolar safiga kiritilgan Gerakl shunday dedi.[1]

Ba'zi ibodatxonalar oldida bir necha yilda bir marta xudolar sharafiga gimnastik mashqlar, she'rlar o'qish, raqslar, notqlik san'ati bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan. Yunonistonda Zevs sharafiga har 4 yilda bir marta g'arbiy Peloponnesdagi Olimpiya Zevs ibodatxonasida o'tka riladigan 277 o'yinlar eng mashhur edi. Yunonlar bu 4 yillik muddatni olimpiada deb ataganlar. Er. av. 776-yildan olimpiya o'yinlariga butun Yunoniston va koloniyalardan ishtirokchi va tomoshabinlar kelganlar. Olimpiya o'yinlari o'tkazilayotgan vaqtda urushayotgan yunon polislari o'rtasidagi harbiy harakatlar to'xtatilgan. Olimpiya musobaqalari g'oliblari ibodatxona yonida o'sgan muqaddas lavr daraxti barglaridan oddiy gulchambar bilan mukofotlanganlar. G'olib sharafiga jez yoki marmar haykal qo'yilgan. Bu musobaqalar fuqarolarni jismoniy rivojlanishiga imkoniyat yaratgan va yoshlarni harbiy jihatdan chiniqtirish uchun xizmat qilgan. Yunonlar bayramlar, o'yinlarni hamkorlikda tashkil qilish va eng muqaddas ziyoratgohlarni himoya qilish uchun alohida ittifoqlar-amfiktioniyalar tashkil qildilar.

Asosiy qism: Qadimgi Yunoniston tarixshunosligi juda boy hisoblanadi. Er. av.V asrda jamiyat taraqqiyotiga bag'ishlangan alohida ilmiy bilimlar sohasi tarix fani paydo bo'ldi. Uzoq vaqt turli o'lkalarda bo'lgan Gerodot (er. av. 485-425-yillar atrofida Kichik Osiyodagi Galikarnas shahrida tug'ilgan) ilk bor ko'igan va eshitgan voqealarini ma'lum bir tizimga solib hikoya qilishga kirishdi. U o'zining 9 jildli odatda «Tarix» (yunoncha Istoriya - "Tasvin" ma'nosini bildiradi.) yoki «Muzalar» deb ataladigan tarixiy asarini asosan yunon-fors urushlariga bag'ishladi, lekin bayon qilish davomida muallif Misr, Eron, skiflar tarixiga ham murojaat qiladi.[2]

Agar Gerodot «Tarix otasi» deb hisoblansa, uning kichik zamondoshi afmalik Fukidid haqiqiy tarixshunoslik fanini asoschisidir. Uning «Peloponnes urushlari tarixi» asari afsonaviy va haqiqiy voqiyalik asosida yaratilgan. Tarixshunoslikda Fukidid an'alarini tarixchi Ksenofont(er. av. IV asr) davom ettirdi. Uning «Anabasis», «Lakedemon politiyasi», «Kiropediya», «Agesilay», «Daromadlar to'g'risida» asarlarida o'sha davr yunon dunyosining siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy hayoti aks etadi. Attika teatri dionis sharafiga oikazilgan bayram vaqtida faqat uch kun tomosha ko'rsatilgan. Birdaniga uch tragediya qo'yilib, keyin «Satirik dramasi», yana bir mifologiyadan yengil quvnoq sahnalashtirilgan parcha berilgan. Teatr ko'rinishi ochiq havoda dumaloq maydoncha- orxestrada berilgan. Tomoshabinlar uchun o'tirgichlar Akropolning toshloq qiyaligida yo'nilgan, yana shu tomosha teatron deb atalgan. Ochiq va katta teatrdan aktyorlar mimikasi va kiyimlarini aniq ko'rib boimas edi. Shu boisdan aktyorlar sahnaga uzun tantanali kiyim va niqoblarda va aktyor gavdasini baland qilish uchun baland poshnali oyoq kiyimkoturnada chiqar edilar. Teart tomoshalari mart oxiri aprel

boshlarida ko'rsatilar edi. Attika teatrda tragediyadan tashqari komediya janri ham keng tarqalgan edi. Bizgacha yetib kelgan komediyalarning ko'pchiligi Aristofan qalamiga mansubdir. Aristofonning «Tinchlik», «Axaryalilar», «Lisistrat», «Suvoriylar», «Qurbaqalar» va «Bulutlar» komediyalarida er. aw. V asr yunon dunyosining siyosiy ziddiyatlari hajv qilinadi.[3]

Yunon shahar-davlatlarida demokratik tartib qoidalarini o'rnatilishi, fuqorolarni xalq yig'ini, sud ishlarida faol ishtiroki notiqlik san'atini rivojlanishiga sabab bo'ldi. Sudda so'zlanadigan nutqlar keng qiziqish uyg'otdi. Qadimgi mifologiya qahramonlari hikoyasiga yoki maqtoviga bag'ishlab tuzilgan namunaviy nutqlar keng tarqalgan. Er. aw. V-IV asr boshlarida taniqli afinalik sud notig'i Lisiy shuhrat qozondi. Ikkinchi bir mashhur notiq Isokrat edi. Isokratning eng yaxshi o'quvchilaridan biri Demosfen Afinadagi antimakedon guruhning murosasiz rahbari edi. Demosfen boshidayoq Makedoniyaning kuchayishi Afina demokratiyasi va mustaqilligi uchun halokatli ekanligini ko'ra bilgan edi.[4]

Xulosa. Qadimgi yunon madaniyati insoniyat tarixida beqiyos o'rin tutadi. Yunonlar yaratgan ilm- fan falsafa, sa'nat, adabiyot va demokratiya shuningdek teatr ham ravnaq topdi. Demosfen, Aristofon, Fukidid, Ksinafont kabi buyuk faflasuflarning g'oyalari bugungi kunda ham qadrlanadi. Qadimgi Yunoniston madaniy me'rosi hozirgi zamonaviy dunyoda ilmiy tafakkurning shakllanishiga asos bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Boynazarov F.A Qadimgi Dunyo Tarixi. T:2004
- 2.Rajabov R. Qadimgi Dunyo Tarixi. Fan va texnologiya 2009.
- 3.Abdeyev V.I. Qadimgi sharq tarixiga kirish. 1864. 145 - bet
4. Pikus N.N. Qadimgi dunyo tarixi 1978